

І.Г.Глотова, О.Багрій

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ КНИГИ СТАВРОПІГІЙСЬКИМ ІНСТИТУТОМ У ХІХ - на початку ХХ СТ.

Ставропігійський інститут - впливовий релігійний осередок Галичини кінця ХІХ - початку ХХ ст. - був створений у 1788 р. на базі львівського Успенського (пізніше Ставропігійського) братства і успадкував його організаційно-матеріальні основи та релігійно-освітні, книговидавничі традиції. Діяльність братства всебічно вивчена та висвітлена в історичній і книгознавчій літературі [2,3]. Систематизовані ж відомості про Ставропігійський інститут відсутні. Окремі публікації описують документальну основу реорганізації інституту - царську грамоту-привілей, константують греко-катилицьке віровизнання, повідомляють, що вже до реорганізації інститут втратив значення провідного у Галичині національно-культурного осередку [2,7,10]. Згодом основна увага організації приділяється богословсько-церковним та господарським справам з обслуговування потреб церковної ієрархії та освіти, включаючи видання й розповсюдження книг. Релігійна діяльність Ставропігії з відомих причин майже не досліджена. Що ж до книгарства, то воно до цього часу не викликало зацікавлення дослідників і взагалі не вивчалось. Принаймні нами не виявлено жодної публікації на цю тему. Єдиним джерелом інформації є неопубліковані документи з фондів Центрального державного історичного архіву у м.Львові. Мовою їх є переважно німецька, державна на той час, що значно ускладнює роботу.

Вивчення архівного фонду Ставропігії за N129 дозволило з'ясувати, що книгарська діяльність Ставропігії здійснювалась у системі чіткої організаційної координації, згідно зі статутними вимогами 1860 і 1912 рр. [13].

Нами повністю відтворені організаційні форми і економічні засади діяльності інституту щодо розповсюдження книг. Встановлено, що його матеріальною базою були склад друкарської продукції та книгарня по вул. Руській,3. На кінець ХІХ - поч. ХХ ст. організація книгорозповсюдження набула довершеності: вона охоплювала зовнішні виробничі контакти із замовниками книг та їх постачальниками, управління складом і книгарнею, безпосереднє налагодження торгівлі у відповідних організаційних та господарських формах.

Аналіз географії зовнішніх контактів із замовниками видань показав, що Ставропігійський інститут забезпечував релігійною

літературою не лише Східну і Західну Галичину, Поділля, а й Угорщину, Білорусь, Литву, а також окремі європейські міста - Варшаву, Рим і Відень [20,28,31].

Суб'єктами зовнішніх контактів з приводу розповсюдження видань Ставропігії були релігійні організації та особи, культурно-освітні та наукові товариства, комерційно-господарські заклади та приватні особи. Основними замовниками книг виступали релігійні організації, серед яких були і такі впливові, як греко-католицька консисторія в м.Холмі, колегія "Руссікум" у Римі, греко-католицька семінарія у Відні. Значну кількість релігійної літератури замовляли священники багатьох парафій та шкільні вчителі [22,26, 28,34].

Вивчення замовників-товариств підтвердило, що релігійна література відіграла консолідуючу роль у тогочасному суспільстві: адже суб'єктами зовнішніх зносин при замовленні книг були як товариства москвофільського спрямування (товариство ім. Качковського, Галицько-Руська Матиця, Народний дім), так і товариства народовців - НТШ, "Просвіта" [32,33].

Управління книгарнею і складом полягало у призначенні відповідальних осіб, визначенні їх функцій та контролі за результатами праці. За Статутом 1860 р. керівництво книгарнею здійснював управитель, який періодично звітувався перед Правлінням інституту. До нас дійшли "Звіти і доповідні записки управителя книгарні Гуркевича Івана про продаж книг", "Доповідні записки і заяви управителя книгарні Хойнацького у службових і особистих питаннях", "Звіт Щербана Олексія, Чупринки Василя про впорядкування складу за вересень 1874 р." [35,41,45].

Працівники книгарні наймалися за уголами, що передбачали строк їх роботи, платню, визначали права і обов'язки, так, знайдена "Угода з продавцем книгарні Гергевича А. [13]. Про періодичну річну чи місячну звітність книгарів свідчать, зокрема, "Фінансові звіти Білинського Г. про прибутки від продажу церковних і шкільних книг за 1843 рік", "Журнал обліку проданих книг за квітень 1873 р." та ін. [14,44].

Організація безпосередньо торговельного процесу охоплювала всі найважливіші напрями книгарської діяльності - формування асортименту видань на складі та у книгарні, вибір форм і методів їх реалізації, ведення обліково-звітної документації, налагодження розгорнутої бібліографічної інформації, визначення господарсько-економічних підходів до залучення видань в обіг та їх розповсюдження.

Формування асортименту видань на складі полягало у надходженні їх з друкарні інституту та від постачальників - за угодами-домовленностями, що укладались шляхом листування (наприклад, "Листування з видавничим концерном "Уніо" у м.

У жгороді про ... укладання договору на постачання книг" [31]. Асортиментна робота супроводжувалась обліком надходжень на склад, їх зберігання та передачі у книгарню. Відомі такі архівні матеріали про ведення складської документації: "Журнал обліку надходжень книг до головного складу в 1870-1871 рр.", "Список книг на складі за 1874 р.", "Списки книг, вибраних зі складу в книгарню" [38,42,45].

Асортимент книг у книгарні формувался методами передачі їх зі складу для стаціонарної реалізації і добору за попередніми замовленнями для поштового розповсюдження. Замовлення видань виконувалось у формі листів-запитів.

Архіви зберегли значну кількість листів-замовлень за різні періоди. Окремі групи замовників репрезентують документи: "Листування з ректором греко-католицької духовної семінарії у Відні Литвиновичем С. про замовлення і пересилання книг", "Листування з Управителем справами греко-католицького віровизнання у Варшаві та греко-католицькою консисторією у м. Холмі про замовлення в книгарні інституту релігійної літератури", "Листування з колегією "Руссікум" в Римі про замовлення і пересилання книг", "Листування з власником книгарні в Коломиї Оренштайном Саулом про пересилання книг" і багато інших [20,21,22,23,28,34].

Продаж видань інститут здійснював у формі стаціонарної (у книгарні) і поштових торгівлі (на замовлення поштою або посылними, часом за передплатою, про що свідчать наведені вище листи-замовлення).

Книгарська діяльність супроводжувалась бібліографічною роботою як службового, так і видавничо-рекламного характеру. Службова бібліографія фіксувала рух та зберігання книг на складі та у книгарні. Це, в основному, списки книг, журнали обліку, звіти наявності видань тощо: "Перелік книжок на складі", "Книга записів надходжень книг та їх продажу", "Список проданих книг і розписки управителя друкарні Сосновського Льва в отриманні грошей за продаж книг", "Журнал обліку проданих книг за квітень 1873 р." та ін. [36,37,39,40,44,45].

Для поліпшення інформаційного обслуговування і рекламування книгарського процесу інститутом випускались каталоги книгарні [4,5,6,19]. Досвід їх складання інститут перебрав ще від Ставропігійського братства, яке у 1761 р. випустило так звану Таксу видань друкарні [1].

Книгарська діяльність інституту базувалась на різноманітних господарсько-фінансових засадах. Так, видання постачальників приймались до продажу лише на комісійних засадах, що передбачало виплату коштів власнику після їх реалізації [22,26,29,30,33,34].

Релігійні книги, видані інститутом. книгарня розповсюджувала як платно, так і безкоштовно, - на добровільних засадах. Платний продаж видань відбувався за фактом готівкової оплати у книгарні, після плати при посилокві торгівлі та у кредит. Продаж видань у кредит є цікавою формою грошових розрахунків, яка практикувалась із парафіяльними священниками та сільськими вчителями [24].

Значна частина релігійної літератури безкоштовно пересилалась товариствам, церквам, школам, читальням, монастирям, шпиталям, приватним особам і навіть тюрмам. Про це свідчать такі архівні документи: "Листування з установами та приватними особами про пожертвування книжкових видань церквам, школам, пораненим повстанцям [20], "Листування і протоколи засідань правління Народного Дому про пожертвування Ставропігійським інститутом бібліотеці згаданого товариства книжок і періодичних видань", "Листування з школами, бібліотеками, іншими установами про пожертвування книг учням, читальням, церквам і карним закладам" та ін. [21,22,50]. Дарування та пожертвування релігійних книг було яскравим виразом філатропічної діяльності Ставропігії.

Зібраний і узагальнений історичний матеріал дозволяє стверджувати, що розповсюдження релігійної книги Ставропігійським інститутом утворювало цілісну систему. Вивчення досвіду Інституту не лише доповнює сторінки книгарської справи в Галичині ХІХ - початку ХХ ст., але й дає цікавий матеріал для сьогодення.

1. Бутрин М.Л. Початки видавничо-книготорговельної бібліографії на Україні // Поліграфія і видавнича справа. 1988 р. - Вип.24 -с.134-137.
2. Запаско Я. Мистецтво книги на Україні в ХУІ-ХУІІІ ст. Львів, 1971;
3. Исаевич Я.Д. Преемники первопечатника. М., 1981;
4. Книгарня Ставропігійського інститута, Львов, Русская ул.№3: Каталог. Львів, 1898;
5. Каталог книг книгарні Ставропігійського інституту у Львові. Львів, 1905;
6. Книгарня Ставропігійського інституту в піднаймі українського педпгогічного товариства // Календар "Просвіти". Львів, 1935;
7. Крыловский А. Ставропігійское братство / Опыт церковно-исторического исследования/. Львов, 1911;
8. Левицький І.О. Галицько-русская библиография ХІХ ст.: в 2 т. Львов, 1888-1891;
9. Левицький І.О. Галицько-русская библиография за роки 1772-1800. Львів, 1903;
10. Субтельний О. Україна: Історія. К., 1991.;
11. Українська загальна енциклопедія: в 3 т. Львів; Станіславів; Коломия, б.р.;
12. ЦДІА у м. Львові. Ф.129. Оп.2.Спр.3.

Стаття надійшла до друку 15.01.93.